

Collaborative grant scheme for innovative project ideas

Interactive cultural digital map of Montenegro (*CultDMap*)

EuropeAid/162457/ID/ACT/ME

DELIVERABLE 1.3 INITIAL REPOSITORY

Biste i spomen-statua

Sava Kovačević

Na ulazu u gradski park, na trgu koji nosi njegovo, ime stoji bista narodnog heroja Save Kovačevića. Nalazi se između niskog zelenila, na bijelom postolju koje se širi ka gore na kom je slovima zlatne boje urezano ime i godine rođenja i smrti (1905-1943). Figura je specifična zbog gesta – izvedena je tako da je glava okrenuta u stranu aludirajući na jurišnu komandu.

Radoje Dakić – Brko

Na Trgu Save Kovačevića nalazi se još jedna bista. U zelenilu, na rubu uz trotoar, ispred zgrade pošte je spomen-bista još jednog narodnog heroja. Ona je među

figurama najvećih dimenzija. Bijeli postament sa zlatnim otiskom *Radoje Dakić Brko 1911-1946*, u ravni je sa ramenima. Dakić je preminuo u Moskvi kao sekretar Centralnog odbora Jedinjstvenih sindikata radnika i namještenika Jugoslavije.

Nikola Kovačević

Uz Bulevar Vuka Mićunovića, ispred zgrade nekadašnjeg *Sindikalnog doma*, a današnjeg *Nikšićkog pozorišta* nalazi se bista Nikole Kovačevića. Otkrivena je 17. septembra 1984. godine, a autor je akademski vajar Branko Tomanović. Figura je izvedena tako da je glava blago okrenuta u desnu stranu i gleda ka kružnom toku. Ispod nje je tamno postolje na kom je bijeli natpis *Nikola Kovačević 1890-1964*.

Vojo Deretić

Na kraju Stare Varoši ispred objekta Vatrogasne jedinice nalazi se spomen-bista Voja Deretića po kome ova institucija nosi ime. Na granitnom postolju je bijeli natpis imena i godina rođenja i smrti (1915-1941). Rad Branka Tomanovića svečano je otkriven 20. septembra 1981. godine.

Marko Baletić

Od bista u gradskom groblju koje se nalaze među nadgrobim spomenicima izdvaja se ona posvećena Marku Baletiću. Lik se svedenim poprsjem nastavlja na ploču

postavljenu na bijelo postolje. Na njemu je pored petokrake i vijenca urezan i ćirilčni tekst:

Narodni heroj

Marko Baletić

Student medicine

Rođen 1917. god.

Poginuo na Sutjesci 1943. g.

Nikola Tesla

U dvorištu zgrade *Elektordistribucije* nalazi se bista koja ne pripada priči o NOB-u. Spomen Nikoli Tesli figurira na postolju oblika obrnutog trapeza na kom je bijelim slovima urezano ime našeg najslavnijeg naučnika, pronalazača i inovatora.

Olga Golović

Ispred kamene fasade škole Olga Golović danas se nalazi samo postament na kom je ispis imena ove heroine i godine rođenja i smrti (1921-1945). Tadašnja bista je otkrivena 27. novembra 1981. godine. Tri decenije kasnije, djelo vajara Branka Tomanovića je nestalo. Danas se u holu škole nalazi gipsana bista prema kojoj je izliven original.

Gojko Darić

Ispred apoteke u zgradi Dječijeg dispanzera na vitkom granitnom postolju nalazi se djelo Branka Tomanovića. Na postamentu je zlatni latinični natpis *Mr Ph Gojko Darić 1911-1941*. Bista je otkrivena 28. novembra 1978. godine.

Radoje Mijušković

Nedaleko od Darićeve biste nalazi se znamenje posvećeno dr Radoju Mijuškoviću (1902-1943). U zelenom pojasu ispred Doma zdravlja, na granitnom stubu i betonskom postolju stoji spomen bista otkrivena 19. septembra 1981. godine. Autor je Drago Đurović akademski vajar iz Danilovgrada.

Petar II Petrović Njegoš

U zgradi fakulteta nalazi se bista Petra II Petrovića Njegoša. Oličenje zenita misaonosti, logično dobija spomen-obilježje u ovakvoj instituciji. Bronzani odlivak ima svoje mjesto u holu. Postavljen je na bjeličastom postamentu, na kom je tabla sa imenom.

Braća Vučinić

U dvorištu Doma učenika i studenata nalaze se tri biste: Đorđije Vučinić (1918-1942), Milica Vučinić (1922-1943) i Božo Vučinić (1920-1943). Na postamentu svake od njih je natpis zlatne boje. Bronzane biste sa likovima dva brata izradila je slovenačka akademska vajarica Helena Gvozdenović. Otkrivene su 4. jula 1971. godine. Dvije godine kasnije, 23. maja 1973. godine, otkrivena je spomen-bista Milice Vučinić na čijem postolju je i natpis *narodni heroj*.

Luka Simonović

Ispred škole koja nosi njegovo ime je bista Luke Simonovića. Škola ima taj naziv od 20. aprila 1960. godine, a bista je otkivena 3. juna 1981. godine. Vajar Branko Tomanović je izradio ovo djelo koje je postavljeno na tamni postament s tablom na kojoj piše ime i godine rođenja i smrti (1899-1942).

Direktori gimnazije

Na platou kod ulaza za učenike nikšićke gimnazije nalaze se tri spomen-biste. Ova obilježja su postavljena u čast trojice kulturno-prosvetnih radnika. Figure su istih dimenzija, a ispisi na bijelim postamentima otisnuti su zlatnim slovima i brojevima: *Nikola Kesler (1880-1937), Stojan Cerović (1888-1943) i Mihailo Bukvić (1876-1917)*.

Ratko Žarić

Zeleni pojas ispred škole *Ratko Žarić* krasi bista podignuta u čast ovom heroju iz NOR-a. Na bjeličastom ritmičnom stubu nalazi se rad Dejana Bogdanovića akademskog vajara iz Vršca. Na svečanosti 13. jula 1975. godine otkriven je odlivak na postamentu s ispisom *Ratko Žarić 1913-1943*.

Tvrtko Bijelić

U dvorištu Školskog centra koje gravitira Ulici Vuka Karadžića nalazi se bista Tvrtka Bijelića (1916-1943). Djelo akademskog vajara Branka Tomanovića otkriveno je povodom prvomajskih praznika 1972. godine. Postavljeno je na bijeli stub sa ispisom zlatne boje.

Đorđije Premović

Na Dan Pivare *Trebjesa* 21. oktobra 1967. godine, u dvorištu fabrike otkrivena je spomen-bista čiji je autor Branko Tomanović. Specifična je po tome što se figura izduženim vratom spaja sa granitnim stubom i zbog toga djeluje manje stameno, a više elegantno od svih ostalih. Na tamnom postolju stoji urezan natpis zlatne boje *Đorđije Premović 1910-1943*.

Muharem Asović

Ispred zgrade mlina 12. jula 1982. godine postavljena je bronzana bista, još jedan rad Branka Tomanovića. Na ravnom tamnom postolju napisano je *Muharem Asović narodni heroj 1912-1943.*

Braća Ribar

Usled krađe koja se desila 2011. godine danas u dvorištu škole *Braća Ribar* u Rastocima ne postoje spomen-biste. One su bile djelo akademskog vajara iz Beograda Jovana Gostovića. Nakon nestanka biste Jurice Ribara, uprava škole je odlučila da drugu bistu skloni i taj odlivak lika Iva Lole Ribara čuva u svojim prostorijama.

Braća Labudović

Još jedan niz od tri spomen-biste nalazi se u dvorištu škole *Braća Labudović*. Škola u Dragovoj Luci dobija to ime odlukom iz 27. marta 1971. godine. Tada je, kasnije autor sve tri biste, Branko Tomanović izradio bareljef s njihovim likovima. Deceniju kasnije otkrivena su tri spomen-obilježja na tamnim postoljima sa svijetlim natpisima: *Božidar Labudović 1923-1944, Svetozar Labudović 1924-1942 i Nikola Labudović 1925-1944.*¹

Dragan Kovačević

---

¹ Veljko Bijelić, Spomen-obilježja oslobođilačkih ratova u opštini Nikšić, Opštinski odbor UBNOR-a i antifašista, Nikšić, 2014, 331-346.

Za razliku od većine institucija ispred kojih su se našli do poprsja izvajani likovi na postamentima – u formi biste, u dvorištu Centralnog vrtića nalazi se u potpunosti prikazana figura Dragana Kovačevića. Oprostoreni trodimenzionalni prikaz u vidu statue uradio je Branko Tomanović, a kutak okolo je projektovao arhitekta Ljubo Vojvodić. Spomen-statua je otkrivena 13. jula 1980. godine i predstavlja jedinu te vrste na ovoj teritoriji.²

CRKVE

Crkva Sv. Nikole

Na obalama Bistrice formirana je naseobina od stanovnika Dobrskog sela. Tako se ovaj dio grada znan kao Dragova Luka nazva i Nova Dobrska. Pred kraj XIX vijeka javi se potreba i ideja da ovaj narod na svom prostoru dobije crkvu. Bataljonski barjatkar Džudža Nikov Kruška je dao veliki prilog za podizanje nove bogomolje. Knjaz, koji je pomagao stanovnike ovog kraja, odredio je lokaciju i ime crkve. Gardijski komandir Bojović je postavio kamen temeljac u ime knjazovog sina Petra.³ Crkva posvećena svetom Nikolaju Čudotvorcu završena je 1900. godine.

Zanimljiv podatak vezan za Dobrsko selo jeste da je u njemu 1842. godine Njegoš otvorio školu.⁴ Dakle, u nikšićki kraj je stigao vrijedan i obrazovan narod koji je formirao novu naseobinu kraj Bistrice.

---

² Ibid 356.

³ Милан Сарић, Никшићка област 1878-1918, аутор, Београд 1997, 120. и 121.

⁴ Vožidar Milić, Urbano nasleđe Crne Gore sa posebnim osvrtom na razvoj Cetinja, Orion art, Beograd, 2013, 73.

Među mještanima sela koji su doselili u Nikšić svojim dobročinstvom se izdvajala i ličnost Gorde Đuranović, udate Filipović, a zatim udate Sjekloća, od milja nazvane Gorda Dobrska. Ova plemenita žena je gradu, pored mosta na Bistrici i jedne česme, donirala zvono za dragovoljučku crkvu. Sahranjena je na groblju pokraj Crkve Svetog Petra i Pavla 1929. godine.⁵

Treba istaći da se među prizorima iz Dragove Luke koje je slikao Ilija Šobajić našla i Crkva Sv. Nikole, što dodatno produbljuje priču o njenom trajanju, kao inspiraciji za nastanak drugih djela.⁶

MOSTOVI

GORDIN MOST

Sagrađen 1902. godine Gordin most je konekcija samog centra grada Nikšića i obližnjeg sela pod imenom Dragova Luka.

Kao što i samo ime kaže, most je sagrađen zahvaljujući Gordi Filipović, koja je između ostalog, u narodu bila poznata kao dobrotvorka. Imajući u vidu taj njen epitet, nije iznenađujući nastanak, ne samo mosta, već i jedne gradske česme, koja nažalost nije preživjela istorijske prilike. Tu su i drugi doprinosi i dobročinstva prema onima koji nemaju, a po kojima je i dobila gore pomenuti nadimak i to od knjaza Nikole.

Prema legendi, a imajući u vidu društvenu atmosferu u tom vremenskom periodu na ovim prostorima, postoji i zanimljiva životna priča ove žene koja je zaslužna za dobra djela kao i podizanje ovog mosta. Gorda je od knjaza Nikole zatražila

---

⁵ Maksim Vujačić, Stare nikšićke kafane i hoteli, 26.

⁶ Каталог изложбе цртежа Илије Шобажина, 1926. (архивска грађа Никшић)

odobrenje za razvod braka od svog drugog muža, ratnog veterana i boema, jer po predanju joj se prvi muž, od koga je i naslijedila bogatstvo, pojavljivao u snovima i progonio je.⁷

Upravo je tada ova žena-dobrotvor ukasila grad Nikšić svojim obećanjima, ovom omanjom kamenom konstrukcijom, sa svega par svodova iznad rijeke Bistrice, koji je nekada u svom posjedstvu imao i ploču na kojoj je uklesano ime dobročiniteljke Gorde kao i godina izgradnje.

RIMSKI MOST NA MOŠTANICI

Epitet jednog od najstarijih mostova, ne samo na teritoriji Nikšića, već cijele Crne Gore, pripada mostu na Moštanici. Podignut je u vrijeme gradnje rimskog puta u III vijeku prije nove ere, a takođe je poznat i pod imenom Rimski most.

Svojim širokim stubovima, kao i precizno konstruisanim svodovima predstavlja prepoznatljiv simbol ovog prostora i rimskog stvaralaštva od obrađenog kamena, i strateške izgradnje jer se nalazi na važnom putu, koji je nekada povezivao stare rimske gradove.⁸

---

⁷ Vujačić M., *U trag zaboravu*, Novine Nikšića: <https://www.novineniksica.me/na-tragu-zaborava-l-dio-gordin-most/>

⁸ N. Jeknić, *Nikšić – grad velikog srca... moj rodni grad, moj zavičaj!* Dostupno na: http://www.montenegrina.net/pages/pages1/crnom_gorom/niksic_3dio_n_jeknic.htm

Što se tiče konstrukcije mosta, sastoji se od šest okana, koji se prostiru u rasponu od 5,5m raspona, a između kojih se nalaze svodovi. Gornji dio mosta je iz perioda turske vladavine, pa je zbog završetka koji podseća na lulu i dobio nadimak od Turaka „Lula ćuprija“.

Most na Moštanici je tokom istorije više puta preživljavao rušenje i dograđivanje, jedna od tih prilika je bila prisutna u Drugom svjetskom ratu, kada je bilo neophodno onemogućiti prolaz Italijanima.

Glavne radove na rekonstrukciji mosta izvodi Krsto Nikčević, pod rukovodstvom arhitekta Đoka Minjevića. Radovi su otpočeli 1957. i usklađeni prema predratnog razglednici M. Radoičića i crteža slikara Ilije Šobajića. Sve to pod inicijativom Veljka Mićunovića, godinu dana ranije.

Kako su temelji mosta od obrađenog kamena, a ostatak sige, ista je nabavljena iz kanjona Bukovice iz Šavnika, a sami radovi i rezultati istih kod vijenca, ograde, lukova se mogu pohvaliti autentičnošću u odnosu na ostale elemente mosta, izuzev jednog detalja koji je izmijenjen iz sigurnosnih razloga, a to je armirano betonsko jezgro.

Ovaj, sakriveni, stari most koji se nalazi na starom putu za Trebinje, poslednji put je popravljen sredinom XX vijeka.⁹

Osim tog detalja, arhitekta Minjević je proširenjem od nekih 50cm omogućio zaprežnim i manjim vozilima da nesmetano mogu prelaziti preko njega, jer je nekada ovaj most mogao poslužiti za transport karavana, rimskih dvokolica što bi ga kasnije “osudilo” na pješački most.¹⁰

---

⁹ L. Pejović, *Crkva i kultura*, Eparhija Budimljansko Nikšićka,

¹⁰ B. Roganović, *Nikšić kroz istoriju: Most na Moštanici*, dostupno na: <https://www.onogost.me/drustvo/niksic-kroz-istoriju-most-na-mostanici>

Što se tiče same konstrukcije most je sa svojih pet proporcionalnih svodova građen od obrađenog kamena, sadrži četiri riječna stuba koji su široki 2,3m, dok je dužina među obalnim stubovima skori 32m.

Pored nezamislivog rimskog umijeća u izgradnji ovog mosta, zanimljivo je da je i jedan, iako ruševan, stećak uzidan.¹¹

CAREV MOST

Most koji zauzima prvo mjesto kada se nabrajaju najljepši objekti ove vrste. Veoma prepoznatljiv po svojoj impozantnosti i nije čudno što nosi naziv Carev most, iako se isti vezuje za ruskog cara Aleksandra III koji je pomogao njegovu izgradnju.

Prema izvorima godina 1894. se pominje kao godina izgradnje, a pod nalogom knjaza Nikole plan je uradio Josip Slade, koji je zaslužan za mnogobrojna arhitektonska djela, ali se Carev most izdvaja kao jedan od najvećih poduhvata u

---

¹¹ N. Martinović, *Biljezi i značenja*, Narodno delo - Magenta, Beograd, (1998), str. 63.

ovom periodu. U samom procesu su učestvovali kamenoresci i zidari iz cijele Crne Gore, a čije radove je nadgledao Miloš Lepetić, a takođe zanimljiva je informacija da je crnogorska vojska besplatnim radom učestvovala u izgradnji ovog mosta, koja je trajala svega šest mjeseci.¹²

Carev most se nalazi na rijeci Zeti, na samom izlazu iz Nikšića prema Podgorici i prostire se na 269 metara, sastoji iz 20 okana, od kojih su dva manja. Kao materijal se koristio mahom tesani kamen, a postoji i legenda koja kaže da je knjaz Nikola naredio da se u svaki stub uzida i po jedan zlatnik.¹³

VUKOV MOST

Još jedan most koji krase nikšićki predio jeste i Vukov most. Most koji potiče iz turskog perioda što implicira i na njegov stari naziv – Begov most.

Prvobitni most na rijeci Zeti preko koga su vodili putevi ka Risnu i Trebinju porušen je početkom XIX vijeka, preciznije, prema izvorima oko 1807. godine prilikom napada na tadašnji Onogošt.

---

¹² L., Pejović, *Crkva i kultura*, Eparhija Budimljansko Nikšićka.

¹³ <http://www.mojacrnagora.com/niksic-carev-most-na-zeti/>

Rušenje Begovog mosta je kod nikšičkog trgovca Hadži Ismaila Lekića pokrenulo inicijativu za izgradnjom drugog mosta na Duklu, jer je prelazak preko rijeke nakon toga bio opasan i znatno otežan. Na istom putu od tadašnjeg grada Onogošta do primorja sačuvan je još jedna most na rijeci Zeti, ispod sela Kusida.¹⁴

Kao i kod prethodnih mostova, značajnu ulogu u obnovi i izgradnji mostova odigrao je knjaz Nikola kada je, skoro vijek kasnije, odlučno poklonio gradu Nikšiću ovaj most i dao mu ime po crnogorskom junaku Vuku Mićunoviću – Vukov most.

Priređena je i jedna svečana ceremonija osveštanja mosta, uz prisustvo naroda, važnih činovnika, praćena i besjedama.

Danas, Vukovim mostom ne cirkuliše saobraćaj, jer se pored njega nalazi most koji je sagrađen u XX vijeku za takve potrebe. Takođe, mostu se pripisuju i određena oštećenja koje je neophodno sanirati.¹⁵

MOST NA DUKLU

Hadži Ismail Lekić – bogati trgovac iz Nikšića, već spomenut kod Vukovog mosta se nakon rušenja Begovog mosta, zalaže za izgradnju novog takođe na rijeci Zeti koji je dugo nosio naziv Hadžov most.

---

¹⁴ N. Martinović, *Biljezi i značenja*, Narodno djelo, Beograd, 1998., str. 66.

¹⁵ Roganović B., *Nikšić kroz istoriju: Vukov most*, dostupno na: <https://www.onogost.me/drustvo/niksic-kroz-istoriju-vukov-most>

Kao i ostali objekti ovog tipa, strateški su pozicionirani pa se i ovaj most nalazio na važnoj lokaciji koja je ukrštala mnoštvo karavanskih puteva.

Prema Drobnjaku i Šabotiću u osmansko vrijeme ti putevi su vodili ka Mostaru, Gacku, Višegradu i Foči.¹⁶

Most se prostire na 100m dužine i podupire ga osam nejednakih voltova koji doprinose grandioznom izdanju mosta koje nekada bilo zaštićeno kulom na njemu.¹⁷

BREZOVAČKI MOST

Jedan od najstarijih mostova, nastao na rijeci Zeti. Stari kameni most koji je putnicima bio na usluzi i vodio ih ka Pivi, Goliji i Gornjem polju.

---

¹⁶S. Drobnjak, S. Šabotić, *Muslimansko/bošnjačko stanovništvo onogoškog - nikšićkog kraja 1477-2003*, Podgorica, Almanah, 2005.

¹⁷<https://www.onogost.me/projekti/turisticka-valorizacija-kulturnog-nasljeda-niksica/most-na-duklu-hadzi-ismailov-most>

Kao što i samo ime kaže, most se nalazi u Brezoviku i inspirisao je mnogobrojne stvaraoce, među kojima je i Vitomir Vito Nikolić.

Brezovački most je vremenom odolijevao mnogim izazovima, ali kao i drugi objekti nastali u ovakve svrhe zaslužuje ljudsku pažnju i brigu kada je u pitanju održavanje i valorizacija kulturne baštine.¹⁸

Crkva Sv. Apostola Petra i Pavla

Iako nisu sačuvani podaci o tačnom datumu izgradnje ovog starog sakralnog objekta, sačuvane su brojne priče o znamenitostima ovog kulturnog dobra. Jedna od tih znamenitosti jesu predanja koja govore o nastanku ove crkve, kao i da je smatrana za najstariju crkvu u Hercegovini, čiji je ktitor bio izvjesni Petar Jakičić

---

¹⁸ Crnom Gorom: *Brezovački most, Nikšić Crna Gora*, dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=20TOZKUJIPw>

porijeklom iz Rubeža, a koji je pripadao jednom veoma hrabrom bratstvu. Prati je takođe i legenda da je tokom turskog period bila zatrpana zemljom skoro do polovine kako bi se sačuvala od rušenja i sa veoma malim ulazom.

Iako ovu crkvu prati glas da datira iz, još prednemanjičkog doba, njene fizičke karakteristike, kao što je stil gradnje kao i sama konstrukcija govore drugačije. Stilske osobenosti koje posjeduje, „smještaju“ je u, ne tako dalek period. Prema dosadašnjem ispitivanju prepoznato je četiri faze gradnje ovog objekta od čega je najstariji prepoznatljiv u predjelu donje zone istočnog dijela, dok se najmlađa faza prepoznaje kod zidanja kule zvonika u XIX vijeku.

Ono po čemu je prepoznatljiva ova crkva jesu primjerci jednog važno kulturnog dobra u Crnoj Gori, a to su Stećci, i sama je podignuta na staroj nekropoli stećaka koja se nalazi u gradskom groblju u Nikšiću, a u samoj unutrašnjosti moguće je i pronaći i jedan stećak u funkciji stuba časne trpeze. A pozamašan broj stećaka je i ugrađivan u poseban dio zida koji se nalazi sa zapadne strane hrama, a za koje se može reći i da su neokrnjeni, a jedan stećak je i dekorisan.

Za današnji sakralni objekat na ovom mjestu se može reći da je zapravo jednobrodna građevina izdužene pravougaone osnove sa polukružnom apsidom, i zvonikom koji je krasi sa zapadne strane. Za kompletnu konstrukciju je moguće reći da je veoma jednostavna, sazidana od pritesanog, odnosno lomljenog kamena. Mada današnji objekat zahvaljujući čestim dograđivanjima svjedoči intervencijama iz različitih perioda.

Ono što možda ukazuje na neki najraniji početak jeste jedan ostatak zida kod oltarske pregrade, mada se po svim prilikama najstariji hram Sv. Apostola Petra i Pavla nazire u ranom srednjem vijeku, mada za pronađena latinska slova se spekuliše da su ista pristizala iz obližnjeg, možda, rimskog naselja.¹⁹

---

¹⁹ S. Raičević, *Spomenici u staroj župi Onogošt*, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Beograd, 1992. str 64-65.

Stećci

Srednjovjekovni nadgrobni monolitni, kameni spomenici koji su u prošlosti još i bili nazivani: kam ili biljeg, naročito od strane onih koji su ih klesali. Moguće je još i pronaći nazive poput: mramorje, mramori, krs, grčko groblje...

Bilo da se radi o arheološkim ili likovnim stećcima, ove „tihe govornike“ možemo pronaći na prostoru današnje Srbije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Crne Gore. Ove države su 2009. godine pokrenule inicijativu i usmjerili zajedničke napore da nominuju stećke za upis na Listu svjetske baštine UNESCO. Iako se može reći da smo „prikasnili“ kada je u pitanju prepoznavanje kulturne vrijednosti i značaja kod stećaka, oni danas zauzimaju svoje mjesto na Listi.

Osim toga, važno je napomenuti da se 2012. godine, a posebno za priliku obilježavanja manifestacije Dani evropske baštine radilo na zaštiti i dislociranju određenog broja stećaka, jer su mahom ovi nadgrobni spomenici „stradali“ zbog zuba vremena, zapuštenosti, neadekvatnog tretmana, upravljanja i pomjeranja.

Ukoliko se krene od samih početaka, sami naziv se sreće u rječniku Vuka Stefanovića Karadžića 1852. godine kao „stećak, ćka, m – „otesan kamen koji se meće na grob ili za kakvu drugu biljegu“.

Kada se zapitamo šta je zapravo stećak, nekada je isti bio bio ograničen definicijom prepoznatljivog jedinstvenog reljefa ili epitafa kojim je ukrašeno nadgrobno kamenje, dok je čak od strane pojedinih autora svrstavan u amorfnu ploču, krstove ili nešto drugo što spada u grobljansku arhitekturu ovog doba i prostora.

Stećci su uglavnom nastajali na izolovanim, usamljenim mjestima i to bez objekata za obrede. Međutim ono što je interesantno i ono što je raritet, jeste da su isti služili za izgradnju temelja i zidova određenih objekata što je baš i slučaj sa crkvom Sv. Petra i Pavla. Taj lokalitet je nekada brojio do čak skoro 400 stećaka. Prilikom korišćenja istih na ovaj način, često je dolazilo do toga da se mijenjaju i dodaju simboli i epitafi i da se prosto ono što je preostalo preklesalo.

Ono što situaciju čini pomalo šokantnom jeste, da se 2013. godine pod državnom ingerencijom našle svega dvije nekropole: Prigradina kod Velimlja i druga Šipačno kod Nikšića, koja je bila ugrožena jer je presječena putevima, a potom zarasla u šumu.

Posebno se stećci sa prostora Nikšića mogu svrstati u monumetalne- kompozitne (što znači da su nastali iz dva dijela). Što se tiče arhitektonskih karakteristika najčešće se mogu vidjeti polukružne romaničke arkade, motivi poput krsta, mjeseca, sunca, scene lova, oružje itd... Primjeri ovakvih stećaka se mogu pronaći, i kod crkve Sv. Arhandela, kao i u Pošćenju u okolini Nikšića.²⁰

Uopšte, na području stare župe „Onogošt“ moguće je pronaći više nekropola sa stećcima. Upravo ovi lokaliteti prezentuju bogat sadržaj predanja. Jedno od tih jeste tvrdnja da su stećci kod Krsca zapravo humke svatova koji su poginuli u teškom, krvavom sukobu i to zbog prelijepo nevjeste. To je upravo i dokaz da je crnogorski prostor rijetko mjesto gdje se mogu pronaći stećci sa natpisima koji otvaraju mogućnost konkretnog izučavanja jedne pojave ili rekonstrukcije određenog događaja. Motivi kao što su: kola i povorke životinja, zatim ljudski likovi žene, konjanika ne izostaju sa ovog spiska. Manje poznat, ali ne i manje vrijedan lokalitet, koji takođe doprinosi ovom sadržaju stećaka jednim rijetkim i lijepim primjerom nadgrobno spomenika iz srednjeg vijeka, jeste krstača iz Rastovca, koji se nalazi u Barama Božovića, iako se prethodni primjer ističe kao izvanredan i jedini te vrste.²¹

Crkva Sv. Đorđa

Na jugoistočnoj strani Trebjese nalazi se ovaj sakralno objekat koji, premda je u ruševinama i nedostaje krovni pokrivač, i dalje se živi na ivici kompaktnosti.

---

²⁰ Katalog, (2012) „*Dani evropske baštine – Stećak, mramori, bilizi, belezi, kami...*“, Ministarstvo kulture, Narodni muzej Crne Gore.

²¹ N. Martinović, *Biljezi i značenja*, Narodno delo - Magenta, Beograd 1998.

Nije poznato kada je sagrađena, ali po arhitektonskim karakteristikama stručnjaci ovu crkvu smještaju u XVI i početak XVII vijeka i upoređuju sa tipičnom crkvenom arhitekturom hercegovačkog podneblja, a kojoj u prilog ide i tradicionalni stil živopisa.

Iako je crkva u pomenutom ruševnom stanju, zadržala je pravougaoni oblik i osnovu sa polukružnom apsidom sa istočne strane, dok je svod sačinjen od sige.

Dužina crkve u unutrašnjosti iznosi skoro 6,5m dok širina između pilastara (kojih ima dva para koji razdvajaju lučno završene niše) negdje oko 2,5m. Sačuvan je i dio zvonika na preslicu koji se nalazi iznad vrata zapadnog pročelja.

Prema podacima pod crkve je od kamenih ploča, koje su takođe devastirane, a devastaciju su prema izvorima, prouzrokovala „lakomisljena“ lica u potrazi za crkvenim blagom.²²

Hadži Ismailova džamija

Kao jedini objekat ove vrste, sačuvan u Nikšiću, koji zaslužuju pažnju i brigu, nalazi se u Grudskoj mahali, iako su pored nje, nekada postojale još tri džamije: Pašina džamija, Hadži Danuša, Donjogradska (premda neki izvori navode da ih je bilo čak

---

²² S. Raičević, *Spomenici u staroj župi Onogošt*, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Beograd, 1992. str. 65-66.

devet). Hadži Ismail – bogati nikšićki trgovac, koji se vezuje i za izgradnju mosta na Duklu se pobrinuo za ovaj sakralni objekat islamske zajednice. Tvrdi se da je današnja džamija autentična u poređenju sa onom koju je ostavio hadži Ismail, i da su dodate samo abdesthana i prostorija za mekteb, iako je ista obnavljanja iz viiše navrata, od čega poslednji put sedamdesetih godina, dvadesetog vijeka, a cjelokupan poduhvat je finansiran i podržan od strane tadašnjeg Zavoda za zaštitu kulturno-istorijskih spomenika Crne Gore.²³

Sakralni objekat koji krasi Grudsku mahaluru Nikšića je jednostavne građe i kada je u pitanju unutrašnjost i spoljašnjost, pokrivena četvorosvodnim krovom, solidno očuvan sa minaretom od 15m.

Iako su sve nedaće prošlih dešavanja uticale na sva kulturna dobra, nezavisno od vrste i pripadništva, ovaj spomenik je na sreću čovječanstva 1993. godine preživio i dinamit koji je bio postavljen pod minaret.

Ova bogomolja, kao jedini objekat kulture turskog perioda stavljen pod državnu zaštitu 1952. godine.²⁴

Spomenik pod Trebjesom

Tokom 1942. i 1943. godine desili su se naupečatljiviji činovi strijeljanja partizana i rodoljuba – mjesta na kojima se to zbivalo su i Trebjesa i Kapino Polje. Na stijeni u jugozapadnom dijelu Trebjesa 1952. godine postojala je spomen-ploča. Danas se sa bijelog mermera ugrađenog u stijenu može pročitati crni ćirilčni natpis o strijeljanju

---

²³A. Omeragić, *Džamija hadži Ismaila, jedina očuvana u Nikšiću*, dostupno na:

<https://www.aa.com.tr/ba/balkan/d%C5%BEamija-had%C5%BEi-ismaila-jedina-o%C4%8Duvana-u-nik%C5%A1i%C4%87u-pre%C5%BEivjela-i-miniranje-93/905774>

²⁴Život na granici BIH/CG – Stare staze bezvremenog nasljeđa i tradicije, dostupno na: <https://www.heritage-bih-mne.com/hadzi-ismailova-dzamija-dzamija-sa-kvadratnom-osnovom/>

29 boraca narodnosolobodilačkog pokreta. Pri dnu se nalazi i datum postavljanja – 13. jul 1952. godine. Nedaleko od tog mjesta 18. septembra 1961. godine otkriven je spomenik koji čine dva betonska kraka od 11 m u čijem je podnožju bio urezani tekst posvete. Na poledini od bijelog mermera bili su bareljefi s motivima mučenja i ubijanja naroda. Novi armirano-betonski spomenik postavljen je na njegovo mjesto 1987. godine. Završen je 17. septembra i otkriven dan kasnije. Na njemu se nalaze 32 ploče sa imenima. Projektovao ga je i nadzor vodio arhitekta Ljubomir Ljubo Vojvodić.²⁵

Na kružnim pločama ispisana su imena: Čedomira Ljuba Čupića, Joke Baletić, Danice Aleksić, Nikole Bečanovića, Ignjata Bijelića, Novaka Bojovića, Mihaila Bojovića, Mitra Bulajića, Špira Vidovića, Milorada Vidovića, Đurka Vučkovića, Stanka Grabrića, Luja Daviča, Mata Derviša, Krsta Đokovića, Blaža Đukića, Đordija Zajovića, Borivoja Ivanovića, Danice Jovanović, Živka Jovovića, Koste Kovačevića, Pavla Lazovića, Krsta Mudreše, Boška Popovića, Veljka Radovića, Vojina Radovića, Rada Raonića, Vojina Raškovića, Jakova Beća Simićevića, Lazara Trošovića i Marka Čanovića.

ULICE

---

²⁵ Veljko Bijelić, Spomen-obilježja oslobodilačkih ratova u opštini Nikšić, Opštinski odbor UBNOR-a i antifašista, Nikšić, 2014, 211-214.

1. Ulica Skadarska

Mala Skadarska ulica prolazi između dva vrlo interesantna arhitektonska objekta – banke i Doma revolucije. Pjesnik, satiričar i boem Milan Dugo Krivokapić je svojevremeno njeno ime ovjekovječio aformizmom kad je referišući na blizinu nedovršenog objekta Doma revolucije rekao da ga grade kao Skadar na Bojani.

2. Ulica Narodnih heroja

Ulica Narodnih heroja pruža se od zgrade opštine do Bulevara Vuka Mićunovića. Nastavljajući se preko bulevara u Ulicu Gavrila Principa vodi pravo do podnožja gradskog bedema. Jedan od simbola prošlosti u ovoj ulici je jedna pomenuta stara gradska česma koja se nalazi na trotoaru. Duž ove ceste egzistira škola Olga Golović. Nedaleko od nje, pri kraju ulice koji gravitira Bulevaru, nekada je bio i bioskop *Napredak*. Mirko Kovač bilježi sjećanje na kino u čijem foajeu su bile slike Grete Garbo, Ave Gardner, Klarka Gejbla i Garija Kupera.²⁶ Takođe, na jednoj od fasada stoji spomen-ploča koja je svjedočanstvo o tome kako su nikšićki skojevci likvidirali okupatorskog špijuna žandarma Košaka 7. novembra 1941. godine.

3. Karađorđeva ulica

Karađorđeva ulica je bila izuzetno značajna za nikšićko ugostiteljstvo. Svojevremeno je brojala tri hotela. Ovaj krak, nekada znan kao Ulica Cara Dušana, koji vodi do glavnog gradskog trga prolazi i pokraj kuće Mekića – jedne od najstarijih u gradu. Istorija ove ulice vezana za Drugi svjetski rat da se pročitati sa dvije spomen-ploče koje se nalaze na objektima u njoj. Na kućama uz dva različita trotoara nalaze se znamenja o zatvoru, odnosno o jednom diverzantskom činu koji je izveo Lujo Davičo. Duh ove spojnice između trga i bulevara čine kafane.

---

²⁶ Mirko Kovač, *Sećanje na šarenu pticu u Najlepše pripovetke Mirka Kovača*, Prosveta, Beograd, 2001, 20-25. (20-28)

4. Ulica Novaka Ramova

Ulica Novaka Ramova spaja gradski trg sa najprometnijom gradskom saobraćajnicom. U ovoj ulici kao amblem stoji očuvana jednospratnica iz 1910. godine, koja je mijenjala namjene, a danas je kafana. Ova kuća pamti i nekadašnji šah-klub koji je gostio velike majstore ove igre među kojima su bili i upravnik pozorišta Niko Pavić i arhitekta Đorđe Minjević.²⁷

Nekoliko desetina koraka dalje nalazi se kuća na kojoj je spomen-ploča kao dokaz da se u njoj nekada nalazila gimnazija. Dugogodišnja ideja artikulisana je 14. avgusta 1913. godine u vidu molbe upućene ministru prosvjete i crkvenih djela Mirku Mijuškoviću od strane odbornika opštine. Odgovor je stigao 3. septembra i donio vijest da je to pitanje riješeno. Poslednjeg dana istog mjeseca za profesora i upravitelja izabran je Mihailo Bukvić. Škola je svečano otvorena 21. novembra 1913. godine u kući koju je opština zakupila od Vuka Krivokapića. Zanimljivo je pomenuti da je dio svog radnog vijeka tu proveo i Ilija Šobajić koji je premješten u novoosnovanu nikšićku gimnaziju 18. januara 1914. godine.²⁸

Pjesnik nikšićke džade 1957. godine zapisuje stihove:

„Ulica Novaka Ramova / Lipe, djevojke, jun. / Svuda je Nikšić čaroban, / Ali je najljepši tu.“²⁹

5. Manastirska ulica

Manastirska ulica vodi od trga ka Sabornoj crkvi. Nosila je različita formalna i neformalna imena. Bila je Katinska po glumici Persi, zatim Pic mala zbog kupleraja koji je za vrijeme Drugog svjetskog rata bio u njoj, Zagrebačka i Hrvatska, pa i Ulica

---

²⁷ Đorđe Minjević, Nikšić u sjećanjima, JU Stari grad Anderva, Nikšić, 2008, 82-83.

²⁸ Вељко Шакотић, Никшић у књажевини (краљевини) Црној Гори, Центар за информативну дјелатност, Никшић, 1996, 229-236.

²⁹ Vito Nikolić, Ulica Novaka Ramova u Maksim Vujačić, Nikšić pedesetih, autor, Nikšić, 2010, 98.

pomoraca.³⁰ U njoj i danas funkcionise kafana koju je 1963. godine otvorila Natalija Koka Đukanović.³¹

6. Ulica Novice Cerovića

U ulici Novice Cerovića nalazi se još jedna spomen ploča koju je Savez boraca Nikšić postavio 1961. godine. U jednom objektu bilo je sjedište Drugog udarnog korpusa narodno-oslobodilačke vojske Jugoslavije od 18. septembra 1944. do 20. januara 1945. godine. Neposredno blizu nalaze se prostorije lokalnog radio i televizijskog emitera. Na njenom gornjem kraju je zdanje u kom je nekad funkcionisala muzička škola.

7. Njegoševa ulica

Ako vrijedi pisati o *ulicama koje se ulijevaju u kružni tok*³² onda se nesumnjivo mora istaći ta identitetski najvažnija – Njegoševa. Ona predstavlja glavnu osovinu ovog grada. Čini liniju simetrije između Ramove, kako je odomaćen naziv, i Manastirske, kao i Karađorđeve i Ulice Novice Cerovića. Njena vitalost se hrani svakodnevnim ispisivanjem novih događaja i situacija. O njenom najznačajnijem dijelu koji predstavlja gradsko korzo je mnogo govoreno. Ritual šetnje koji se tu dešava proizvodi zanimljive anegdote.

Korzo koji predstavlja njen suštinski dio mogao bi se opisati riječima Vide Ognjenović koja je napisala nešto što u potpunosti podsjeća na ritualne navike u Gradu N.: „Šetnja je u ovom gradu dosta važan deo porodičnog i društvenog života. Ima mnogo ozbiljnih ljudi koji svakoga dana, u određeno vreme, ophodaju tom stazom pola mesta.“³³ Zaista je to besomučno *drljanje donova* posebno na ovom dijelu zaživjelo kao dio tradicije i obavezni element svakodnevice.

8. Vardarska ulica

---

³⁰ Dragan Majer, Ulica pomoraca u Vjetar vremena, autor, Nikšić, 42-45.

³¹ Op. cit. Maksim Vujačić, Stare nikšićke kafane i hoteli, 69.

³² Marko Tomaš, *Šlager kojim želim iznervirati Marka Pogačana u Trideset deveti maj*, Lom, Beograd, 2018, 46. (46-52)

³³ Vida Ognjenović, Dvoboj u Otrovno mleko maslačka, Arhipelag, Beograd, 2009, 147. (147-160)

U jednom od svojih majstorskih *žongliranja* Božo Koprivica pravi skicu jednog uskog dijela grada određenog dvijema (Ulica Narodnih heroja i Karađorđeva) i presječenog jednom ulicom (Vardarska). Pominje kuće Adžajlića i Šućura, česmu doktora Keslera tako u narodu nazvanu jer se nalazila ispred kuće u kojoj je živio, štampariju, vatrogasnu garažu, kuću Ivovića iz koje dopire miris pržene kafe, kuću Miljanića i djelo Voja Stanića na prozoru – ispis firme i prvi rad koji je slikar prodao, staklo u radnji Jošanovića i svoju mansardu.³⁴ Na uglu Vardarske i Karađorđeve bile su kafane *Stari grad* i *Pod lozom*.³⁵

9. Ulica V proleteske brigade

U Ulici V proletherske brigade se nalazi objekat koji je dom Zahumlja – kulturno-umjetničkog društva duge i bogate istorije. Osim toga što je arhitektonski biser, to zdanje predstavlja vrlo važan simbol ove ulice jer sublimira stvaralačku istoriju dugu više od jednog vijeka.

10. Bulevar Vuka Mićunovića

U tri paralelne linije koje određuju glavne gradske determinante spada i Bulevar Vuka Mićunovića. Predstavlja glavnu gradsku saobraćajnicu smještenu između linija gradske tvrđave bedema i Njegoševe ulice. Njena uloga je vrlo važna za sve ljude koji putuju u obližnja mjesta. Rukavci koje integriše vode do brojnih gradskih znamenja.

11. Ulica Vuka Karadžića

Ulica Vuka Karadžića predstavlja veliki značaj za komunikaciju teretnih vozila ka objektima željezare. Svojevremeno je, u periodu procvata fabrika, ta uloga bila naglašena. Ova trajektorija donosi logično oslobađanje gradskog saobraćaja od mogućnosti prezasićenja.

---

³⁴ Božo Koprivica, *Srce je lopta u San Ulice, Ratkovićeve večeri poezije, Bijelo Polje, 2018, 388. (387-389)*

³⁵ Maksim Vujačić, *Stare nikšićke kafane i hoteli, autor, Nikšić, 2004, 27-32. i 37.*

12. Ulica Stojana Kovačevića

Ulica Stojana Kovačevića nalazi se podno zidina gradske tvrđave. Iako blijedi njen graditeljski manir, ova uska kriva ulica čuva duh starih vremena. Iz nje se stupa na stazu koja vodi put Bedema.

13. Trg Save Kovačevića

Trg Save Kovačevića predstavlja prostor pokraj gradskog parka. Na tom mestu nalazi se kružni tok za koji se u Nikšiću odomaćio naziv *skver*. Baš taj kružni tok predstavlja žižu prvog urbanističkog plana koji je izradio Josip Slade. Dugo vremena je predstavljao jedino saobraćajno rješenje tog tipa. Nedaleko odatle nalaze se objekti Gradskog pozorišta, stare pošte i palate Zirojević. Takođe, u blizini se nalaze autobuska i stari kameni objekat željezničke stanice.

14. Trg Šaka Petrovića

Na rubovima Trga Šaka Petrovića nalaze se vrlo značajni objekti i prostorni ambijenti. Odatle se stepenicama ili stazama stupa na Petrovu glavicu na kojoj se nalazi velepno zdanje Sabornog hrama. Takođe, sa ovog platoa se prilazi kapiji gradskog groblja. S druge strane nalazi se gradski park. Iz zgrade konzistorijuma pruža se pogled na ovaj trg. Na njegovom središtu nalazi se petougona forma koja okružuje zeleni pojas. Na središtu se nalazi spomenik Bogorodice.

15. Trg Slobode

Sladeovom logikom urbanog planiranja predviđeno je da se glavni gradski trg postavi tako da sažima okolne ulice po zrakastom principu. Ta renesansno-barkona šema predvidjela je gradnju samo po obodu i rubovima trga. U potpunosti poštujući čovjekomjernu dimenziju grada trogirski inženjer, s potpunom svijesti o značenju ovih mjesta za okupljanje stanovništva, dodjeljuje im počasne lokacije. Tu arhitektonsku misao opravdava i autor koji je uspostavio nov i pitak urbani i arhitektonski rečnik - Bogdan Bogdanović kada zapisuje: „Trgovi – taj blistavi, taj

varljivi, taj podli nakit gradova!“ Karakteriše ih još i kao gradske blistave đinđe. Upravo tako ih posmatra i Slade pri realizaciji nikšićkog prostorno-urbanističkog plana. Na umu ima njihovu funkciju i društvenu ulogu, pa im vizionarskim manirom daje epitet ukrasa grada.

Baš zahvaljujući tom i takvom planiranju na nikšićkom glavnom trgu se uvijek svako osjećao dobrodošlim. U različitim periodima koje su obilježili različiti nazivi predstavljao je gostoljubivo mjesto društvene interakcije. Do Drugog svjetskog rata nosio je ime Trg Karađorđa Petrovića, zatim Trg Maršala Tita do 1992. godine kada je preimenovan u Trg Slobode. U svim tim fazama opravdao je politiku trgova po kojoj na njima *treba da ima mjesta za sve*³⁶. Smješten u srž grada postao je simbol njegovog urbanog duha i oprostorena metafora njegove suštine.

---

³⁶ Gordon Cullen, *Gradski pjezaž*, Građevinska knjiga, Beograd, 2007, 101.